

MIQUEL STRUBEL I TRUËTA

LA SUPERVIVÈNCIA DE LES COMUNITATS LINGÜÍSTIQUES
PETITES

Se sol dir que la llengua és el signe d'identitat col·lectiva més important. Ben mirat, això és una simplificació, feta des d'un estadi de societat avançada. En les petites comunitats aïllades i primitives, la llengua no és un signe d'identitat perquè la comunitat no necessita símbols de diferenciació respecte d'altres comunitats (amb les quals no té pràcticament cap relació).

Els primers contactes entre la comunitat i l'exterior porten a una necessitat de comunicació intergrupals: en quina llengua es faran els contactes (més enllà dels contactes més banals i simples, on els gestos i els objectes poden servir)? Inicialment, és probable que, si els contactes són pacífics i no conflictius (com ho seran en el cas o la pretensió d'una invasió, una guerra, etc.), predominarà la llengua de la població autòctona en aquests intercanvis: qui arriba, el visitant, és qui s'adapta a la llengua de la comunitat.

En aquest primer estadi, doncs, en el millor dels casos, només algun comerciant i, potser, el cap de la comunitat, arriben a tenir un cert coneixement, actiu o passiu, de la llengua (o les llengües) de l'altra comunitat.

Una altra cosa completament diferent és el cas de moltes comunitats lingüístiques de l'Europa actual. Tot i que hi no podem parlar pròpiament d'aïllament, el cert és que la majoria de les comunitats més petites es troben a llocs allunyats de les metròpolis i que, almenys fins fa poc, quedaven deficientment comunicades amb altres territoris.

És ben cert que en alguns casos, el fet de la diferenciació cultural i lingüística queda totalment assumit per tota la població (o almenys una bona part), la qual hi troba el fonament de la seva pròpia identitat: "La cosa que tenen les societats culturalment dividides — al Tirol del Sud, a Xipre, al Canadà, a Bèlgica, al Líban — és *que volen continuar essent dividides*. Cada grup obté l'essència de la seva existència, la seva consciència grupal, del fet que és diferent i que *vol continuar essent diferent*." (ALCOCK 1979: 108; són cursives del mateix Alcock).

Ara bé, la tònica general en el nostre continent, sobretot amb les comunitats lingüístiques més petites, no ha estat pas aquesta. A més,

moltes s'han trobat amb una obertura cap a l'exterior, sovint molt accelerada.

Les indústries turístiques han estat una de les causes principals de l'obertura comunicativa que troben a llocs tan diferents com la Vall d'Aosta, la Vall d'Aran, o Eivissa. La població autòctona generalment n'ha sortit econòmicament beneficiada (però amb perjudicis econòmics, també: per exemple, en els darrers anys, moltes parelles joves araneses s'han trobat sense mitjans per comprar-se un habitatge a la Vall, on els preus s'han multiplicat en els darrers anys). Ara bé, no ha controlat sempre el desenvolupament urbanístic de la indústria turística. El capital, sovint aliè a la comunitat, ha tendit a cercar el benefici ràpid, a costa del paisatge, del caràcter de la societat, dels preus del sòl, de la immigració de treballadors temporers, etc.

He d'afegir que el capital propi, amb poques excepcions, ha seguit mimèticament el mateix camí, amb la qual cosa, en definitiva, l'origen de les inversions en cada cas no ha estat un factor determinant per analitzar l'impacte urbanístic i paisatgístic del desenvolupament turístic.

Podriem comentar, a més, que l'encant turístic de moltes zones — unes cales desertes, uns habitants acollidors i generosos, una cultura original i diferenciada, etc. — desapareix quan els hotels i els tour-operadors envaeixen el panorama. Però de moment vull canviar de tema, i deixar de banda el fenomen turístic.

Un segon element, d'aparició igualment recent i d'impacte no inferior, ha estat la ràdio i, encara més la televisió. El fet que un element tan destacat del benestar econòmic penetri fins als darrers racons de la llar en una llengua que no és la de la família, necessàriament havia de tenir un impacte molt negatiu.

En aquest context, Price ha subratllat que "els mitjans de comunicació de masses, amb la seva influència totalitzadora, suposen una amenaça* d'una magnitud incalculable per a la supervivència de les llengües minoritàries". (PRICE 1979: 37). Aquest fenomen ha estat atenuat, però només temporalment, per la tardana arribada de la televisió a moltes zones de muntanya.

Ens equivocàrem si pensàssim que l'impacte negatiu de la televisió, per la integritat lingüística i cultural de les comunitats diferenciades, és només el contacte amb una llengua que no es la pròpia. Per a la majoria de la gent del món, poder tenir un accés tan fàcil a una llengua que hom vol aprendre és un privilegi. Però la realitat és que l'augment de la comunicació (que és gairebé del tot unidireccional, no ho oblidem) suposa també l'entrada en contacte amb un sistema de valors diferents. Amb poques — poquíssimes — excepcions, aquest sistema

de valors només inclou una llengua, la “nacional” i, com a molt, una de comunicació internacional, que des de finals de la segona guerra mundial és l'anglès, a la major part del món.

El sistema de valors estatal resulta que, amb l'aparició en els darrers cent-cinquanta o dos-cents anys (almenys a Europa) d'un aparell burocràtic poderós i omnipresent, va penetrant per moltes altres vies, incloent-hi els *star systems* dels jugadors dels equips “nacionals”, les estrelles de cinema, els membres de la *jet set* de l'estat. Una d'especialment insidiosa — justificaré la paraula d'aquí a uns moments — és el sistema escolar. L'escola és el vehicle que al costat de la família amb més eficàcia transmet els valors i la cultura de la comunitat als infants i als joves. Quan l'escola és efectivament l'escola de la comunitat, en pot legitimament servir els interessos. Però quan reflecteix de manera homogeneitzada un sistema de valors que ni tan sols contempla el dret de les comunitats petites a conservar i conrear les seves cultures diferenciades, la situació és greu.

Per què les comunitats no sempre hi reaccionen en contra? Aquesta pregunta la considero fonamental. Hi ha, en general, una acceptació resignada, passiva, del que suposa el “cost del progrés”. En efecte, l'escola és vista pels pares com un element de progrés: l'educació és un valor puntual de la societat occidental i, em penso, de totes les societats del món. Només així s'entén com s'han permès tantes mesures punitives a les escoles, al llarg de la història: a Catalunya, a Gal·les, a Bretanya, a Occitània...

El ciutadà comença a sentir-se, i a sentir la seva identitat, ignorats o menyspreats pel poder i pel sistema de valors que el sustenta i que promou. En el terreny lingüístic, veu com li arriben en una llengua que no és la seva, la instrucció dels fills, la pel·lícula de Ricard Gere, els productes envasats, els turistes, els papers de l'administració...

Davant d'aquesta situació, el ciutadà té dues opcions: rebel·lar-s'hi o bé conformar-s'hi i, fins i tot, identificar-se amb el poder i el seu *star system*):

“Per als parlants de llengües minoritàries (...) normalment hi ha disponible una altra (...) llengua que no només *pot* servir com a vehicle normal per a totes les funcions sinó que *ho fa* per a alguns membres de la comunitat i que, com la llengua H en una situació diglòssica, és sovint preferida per a algunes funcions, fins i tot per part d'aquells que tenen la llengua L coma a llengua domèstica. A mesura que la llengua H penetra cada cop més en totes les esferes de l'activitat social, la llengua L esdevé progressivament menys indispensable per a les funcions merament utilitàries. El seu paper es va convertint en el d'un símbol d'identificació per a una comunitat determinada. Però que

el desig d'identificació amb un altre — o més ampli — grup s'enforteix, és comprensible que els símbols d'identificació amb la minoria puguin ser abandonats" (PRICE 1979: 40-41).

A més, moltes de les comunitats que comentem, en trobar-se lluny dels centres de desenvolupament econòmic, s'han vist greument afectats per l'emigració, és a dir que s'han debilitat demogràficament, amb un sistema de cercle viciós: tendeixen a ser els joves treballadors els qui se'n van. En aquest grup, sovint hi trobem la gent més imaginativa i ambiciosa, és a dir, les persones que en una altra situació es convertirien en els líders culturals i socials de la comunitat. En anar-se'n una part de la gent jove, la natalitat també cau, i això crea una sensació de decadència i d'envelliment que necessàriament ha de portar conseqüències psicològiques negatives damunt els qui hi resten: una resignació, una passivitat.

Encara una altra amenaça plana damunt una comunitat lingüística reduïda quan entra en contacte amb comunitats expansives: el fenomen dels matrimonis exogàmics. En aquests casos se sol trobar que, resideixi on resideixi el matrimoni, hi predomina la llengua expansiva, i pot desaparèixer, per manca de transmissió oral de pare o mare a fills, la llengua de la comunitat petita. Segons els estudis fets, aquest fenomen, en les zones de contacte comercial de la frontera lingüística entre l'anglès i el gal·lès, ha estat el causant principal del progressiu retrocés de la mateixa frontera, des del segle XVII. No hi ha motiu especial per pensar que això no s'hagi esdevingut al llarg de la història a totes les comunitats.

Amb tot això no vull defensar el tancament de la comunitat. Al contrari, amb uns canvis lents, la comunitat és capaç de mantenir les seves característiques lingüístiques i culturals. Durant segles l'Alguer ha rebut, poc a poc, la immigració sarda, fins al punt que la gran majoria de la població actual té el cognom sard. Només cal mirar la guia telefònica per adonar-se'n. No. El que posa en perill una comunitat és la rapidesa dels canvis, les transformacions accelerades, que desborden la capacitat de la comunitat d'absorbir i neutralitzar els fenòmens, i fan que hi hagi canvis irreversibles, sempre en una direcció uniformitzadora respecte de la metròpoli. Una comunitat petita, encara que pateixi de l'emigració, per falta de llocs de treball, és possible que no pugui evitar la immigració de mà d'obra si entra en una fase econòmica expansiva, com la que provoca el desenvolupament turístic massificat.

Segons Price, "aquestes àrees poden (...) sofrir tant dels problemes socials i culturals derivats del despoblament rural com dels que neixen de la immigració de població de les àrees més pròsperes, urbanitzades i industrialitzades, els quals, en nombre creixents, hi estan en-

trant, sigui per jubilar-s'hi, sigui per a funcions de lleure" (PRICE op. cit.: 39).

Davant d'això, com ja hem dit, el ciutadà s'hi pot conformar, s'hi pot resignar passivament, o encara, pot assimilar el sistema de valors aliè i entrar en una fase d'autoodi, de rebuig dels seus propis orígens i d'identificació amb l'estat que, al cap i a la fi, no s'ha adaptat a les necessitats i a la realitat dels seus ciutadans — l'actitud verament democràtica — sinó que ha impulsat una confluència cap a un objectiu definit pels poders públics.

Aquestes persones, les que rebutgen el bagatge cultural que han rebut dels seus pares, són les que, sovint, amb més virulència promouen la desaparició de la comunitat diferenciada. Qui presentà al general Franco un pla per eliminar definitivament el català fou un capellà d'origen català. Els qui varen prohibir amb més energia l'occità foren uns mestres occitans.

Tot això queda justificat i, gairebé assumit pels mateixos afectats, com el cost del progrés. Però cal demanar-vos si el suposat progrés en les comunitats lingüístiques petites ha de tenir com a preu l'abandó de les seves arrels culturals i sobretot, lingüístiques. Si la llengua ha de desaparèixer, necessàriament — o quedar fossilitzada en algunes actuacions folklòriques o simbòliques.

Amb aquesta pregunta no vull ni puc pretendre que una llengua pot mantenir-se per a totes les funcions, en una situació de creixent intercomunicació i intercanvi a Europa i arreu. Això és incontestable per a una comunitat petita: no pot tenir una universitat en la seva llengua si demogràficament no la pot sostenir; és a dir, el problema lingüístic no té una solució en aquesta funció concreta. Però també és una afirmació incerta per a moltes funcions fins i tot quan parlem de les llengües "internacionals": les empses a Madrid necessiten l'anglès per comerciar, hi ha molts films en versió original a Paris, la indústria turística a Roma ha de poder atendre els visitants en una dotzena de llengües. Per tant, molts àmbits van perdent la seva condició de monolingües, gràcies a la universalització de les relacions.

Tot i això, ens hem de demanar per què, en totes les comunitats lingüístiques modestes d'Europa, hi ha una tendència més o menys generalitzada de les famílies a trencar amb molts segles de tradició dels avantpassats, i no transmetre la llengua i la cultura pròpies als fills. Un cop consolidat aquest procés, serà molt difícil que la llengua es recuperi, si la reacció no es produeix aviat.

Aquest fenomen fou acuradament descrit i denunciat fa més de vint anys per dos valencians, Lluís V. Aracil (1968) i Rafael Ll. Ninyoles (1971), que descriviren un procés — el de la substitució lingüística en

el marc d'una situació altament diglòssica — que afectava una part substancial del domini lingüístic català.

Per a un científic és ben interessant el cas en què una de les variables independents més importants — l'estat — és controlada, perquè permet comparar situacions interregionals. El contrast entre la transmissió intergeneracional observada a Catalunya, que actualment és molt alta, fins i tot a l'àrea metropolitana de Barcelona (SUBIRATS 1990), i al País Valencià, on és relativament baixa (STRUBELL 1989), és notori. A més, podem estudiar les raons d'aquesta diferència cap a la substitució.

En el fons, però, és evident que al País Valencià (i a l'Alguer) hi ha un fenomen de rebuig de la pròpia identitat, que hom trasllada als fills: "Els membres d'una minoria lingüística poden internatitzar les connotacions dolentes imposades damunt el seu grup i, en la seva por dels estereotips i prejudicis negatius, experimentar conflictes d'identitat i provar d'evitar de confessar que pertanyen a llur grup" (PRICE op. cit.: 40; vegeu també DRESSLER 1977).

Si som capaços d'invertir aquest procés en un termini curt, la situació sociolingüística serà recuperable. Igual que la marea, uns moviments pendulars limitats, de retrocès i de recuperació lingüístics, es poden mantenir indefinidament (sempre que es retorni al mateix punt de partida, es clar), però una davallada forta, que duri més d'una generació (uns 30 anys) pot causar una irreversible substitució lingüística, de la mateixa manera que una sequera o un incendi forestal poden modificar profundament — gairebé irreversiblement — l'ecosistema. La situació a la Catalunya del Nord, per exemple, sembla que es troba en aquest punt.

Per tant, és una responsabilitat enorme de la societat en general, i dels pares en concret, aquest trencament definitiu amb la història. Un trencament és com un rebuig de les arrels de la pròpia comunitat, i en aquest sentit potser seria millor contemplar el fenomen com una patologia, no física sinó psicològica, i no individual sinó col·lectiva. En canvi la revifalla, quan es produeix, té un component popular molt fort, i pot mobilitzar energies en molts camps de la cultura i de la vida de la comunitat, a més de l'estrictament lingüístic.

La revifalla en contra de la homogeneïtzació cultural cal, però, que disposi de tots els elements possibles perquè el seu efecte arribi a tota la societat amb força. O' Brien ha proposat l'estratègia política més adequada:

"En termes de la velocitat amb què pot ser posada en marxa, el nombre de persones sobre les quals tindrà impacte i el cost dels recursos, la inversió en serveis de comunicació de masses sembla que ha de

tenir la primera prioritat donada una política d'acció a curt termini per a deturar la regressió d'una llengua (...). L'auto-ajuda i les iniciatives econòmiques cooperatives són comunicades ràpidament i promouen imitadors, mentre que la insatisfacció amb les pràctiques administratives obté un punt de focus" (O. BRIEN 1979: 96).

Finalment, és evident que s'ha de distingir entre, per un cantó, una comunitat amb llengua pròpia no parlada en cap altre lloc per una comunitat més poderosa i demogràfica potent (com és el cas del frisó, l'aragonès o el cors), la qual tindrà moltes més dificultats per sobreviure; i per l'altre, l'alguerès o les comunitats de llengua alemanya de Bèlgica o França, en què una col.laboració per part de la comunitat més potent pot ser molt eficaç.

Al meu entendre, això requereix, però, una última condició: que sigui la comunitat més petita la promotora de la relació.

Miquel Strubel i Trueta

BIBLIOGRAFIA

L. V. ARACIL, (1968) "Introducció", a E. ESCALANTE *Les xiques de l'entresuelo i Tres forasters de Madrid*. Barcelona / València: Col.lecció Garbí.

A. E. ALCOCK, (1979) "The Development of Governmental Attitudes to Cultural Minorities in Western Industrial States", a ALCOCK, TAYLOR & WELTON, *The Future of Cultural Minorities*. London: The Macmillan Press Ltd.: 102-119.

W. DRESSLER (1977). Introducció a W. DRESSLER & R. WODAK-LEODOLTER (eds.) "Language Death", *International Journal of the Sociology of Language*, 12: 5-11.

R. LL. NINYOLES (1971). *El conflicte lingüístic valencià*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

T. O' BRIEN, (1979) "Economic Support of Minority Languages", a ALCOCK, TAYLOR & WELTON, *The Future of Cultural Minorities*. London: The Macmillan Press Ltd.: 82-101.

G. PRICE, (1979) "The Present Position and Viability of Minority Languages", a ALCOCK, TAYLOR & WELTON, *The Future of Cultural Minorities*. London: The Macmillan Press Ltd.: 30-43.

M. STRUBELL, (1989) "Evolució de la comunitat lingüística", a (diversos au-

tors). *El nacionalisme català a la fi del segle XX. II Jornades*. Barcelona: Edicions de la Magrana / Edicions 62.

M. SUBIRATS, (1990) "Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona". *Enquesta Metropolitana 1986. Condi-cions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana*. Volum 20. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona / Mancomunitat de Municipsis, Àrea Metropolitana de Barcelona.